

Ana Šerman

ZVONA
STAROG
TOKIJA

Prevela
Tatjana Bižić

■ Laguna ■

Naslov originala

Anna Sherman

THE BELLS OF OLD TOKYO

Copyright © Anna Sherman 2019

First published 2019 by Picador, an imprint of
Pan Macmillan, a division of Macmillan Publishers
International Limited

Translation copyright © 2019 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Ijanu

Tokio je ogromni časovnik. Njegove uličice i široke avenije, zaboravljeni kanali i hramovi, tvore brojčanik divovskog sata. Njegove mesece i nedelje otkucava saobraćaj koji se sliva u prestonicu s pirinčanih polja na severu. Sate, minute i sekunde odmeravaju zgrade koje se ruše i druge koje se podižu, na zemlji preotetoj od mora. Vreme se odbrojava zapaljenim mirisnim štapićima, LED svetlima, atomskim časovnicima s optičkom rešetkom. Meri se životima ljudi koji se voze železničkom linijom Jamanote što kruži starim srcem grada i koji naseljavaju ravnice Kanto oko grada.

Sadržaj

Zvona vremena.	11
Hibija	17
Nihonbaši: nulta tačka.	25
Asakusa: mitska ravnica Kanto.	45
Akasaka: izumljivanje Eda	57
Međiro: neuspeli prevrat	69
Nezu: časovnici Tokugava	79
Ueno: poslednji šogun.	97
Rokumeikan: obnova pod carem Meidijem.	121
Cukiđi: japansko carstvo	131
Jokokava-Hondo: istočno od reke	143
Marunouči: novi koreni	155
Kitasuna: zapaljive bombe 1945.	165
Šiba Kiridoši: Tokijski toranj	187
Štednja dnevne svetlosti: okupacija	205

Ičigaja: posleratni razvoj	.213
Šinđuku: tokijska sutrašnjica	.229
Hibija: hotel <i>Imperijal</i>	.243
Beleške	.263
Izjave zahvalnosti	.345

Zvona vremena

Odzvonilo je pet; otkucaji su plovili preko parka Šiba. Sva-ke večeri tačno u pet zvučnici širom Tokija prenose bosaj, uspavanku na ksilofonu, kojom se testira gradski sistem za uzbunjivanje. Melodija koja se pušta preko razglasa varira s kraja na kraj Japana, ali u Tokiju se obično pušta pesma *Jujake kojake*, čije reči glase: *U sumrak dan tamni. / S planine zvoni zvono vremena. / Hoćemo li kući, držeći se za ruke, i vrane i mi? / Kad se deca vrate, veliki pun mesec zasvetli. / Ptice sanjaju nebo puno zvezdanih iskri.*

Sa zvučnika te večeri nije svirala *Jujake kojake*, nego nešto drugo. Nisam prepoznala pesmu i pitala sam se koju li su to pustili, kad sam kroz melodiju koju su emitovali čula jedan drugi zvuk, zvono iz starog hrama Zođođi, nedaleko od Tokijskog tornja.

Odbilo je samo jednom, a otkucaj je odzvonio gotovo kao akord: visoka nota polako se produbljivala. Pratila sam zvuk. Prolazeći kroz Trostruke dveri hrama, videla sam ogromno zvono u otvorenom kamenom zvoniku i

zvonara u tamnoj indigo odori. Bio je vrlo mlad. Debeli konopac upleten od purpurnih, crvenih i belih niti visio je s vodoravnog šumokua, drvene poluge kojom se zvono udara. Dečak se uhvatio za uže, povukao šumoku malo unazad, pa onda ponovo, pre nego što je grunuo njime kao ovnom za razbijanje u pozelenelo bronzano zvono. Vukući uže, dečak se svom težinom bacio unazad i gotovo seo na kamene podne ploče, zatim ga je uže ponovo povuklo da se uspravi. Čitav taj pokret izgledao je kao snimak pušten unazad, kao pad koji se nekom čarolijom poništio.

Japan je zemlja zvona. Kad sam bila mala, neko mi je poklonio japanska zvona za vetar, krhku stvarčicu u obliku vazdušaste pagode: s pet uglova streha trospratnog krova visili su zvončići i šuplji cilindrići koji su zveckali kad se sudare. Igračka je bila povezana strunom za udice. Možda zato što je struna bila prozirna, pagoda je uvek izgledala kao da će joj delovi prhnuti i odleteti svaki na svoju stranu.

Niko mi nikad nije okačio igračku i na kraju su se strune tako umrstile da ih više nije bilo moguće razmrstiti niti se više mogla prizvati muzika zvončića.

Kako god bilo, zvončići za vetar bili su moj prvi doživljaj Istoka: presijavanje metala, treperave note, noćni povetarac.

Pošto je odbio i poslednji otkucaj, zvonar je odvezao trobojno uže, prebacio ga preko ramena, pa se zaputio uz dugačko stepenište ka glavnom svetilištu Zođođija.

Na metalnoj pločici na zvoniku piše: „Šiba Kiridoši. Jedno od Zvona vremena Eda.“

Pre nego što je Tokio postao Tokio, nosio je ime Edo. Od početka XVII veka Edo je u suštini bio političko

središte Japana, iako je Kjoto ostao prestonica sve do 1868, kao što je i bio još od 794. Početkom XVII veka samo su tri zvona odbrojavala vreme: jedno u Nihonbašiju, u zatvoru u samom srcu grada, drugo blizu severoistočnog hrama posvećenog boginji milosrđa i treće u Uenu, nedaleko od severne gradske kapije – Demonskih vrata. Kako je Edo rastao – 1720. godine u gradu je živelo više od milion ljudi – šoguni iz dinastije Tokugava dodelili su zadatak odbrojanja vremena još nekim zvonima: onom u Šibi, blizu Tokijskog zaliva; onom istočno od reke Sumide, u Hondū; onom u zapadnoj četvrti Jocuji, u hramu Nebeskog zmaja; jugoistočno od centra, u brdima Aksaka, gde se danas nalazi sedište te-ve i radio kompanije *Tokio broudkasting sistems*; onom u Ičigaji, blizu Ministarstva odbrane; i onom na krajnjem severozapadu, u Međiru, gde je 1657. izbio najgori požar koji je grad doživeo.

Zvona su odbrojavala sate, tako da grad šoguna zna kada treba da se probudi, kada da pođe na spavanje, kada da radi, kada da jede.

Pored metalne pločice nalazi se i mapa koja prikazuje domašaj zvuka svakog zvona, krugove koji se preklapaju, kao krugovi oko kišnih kapi kad padaju u mirno jezerce. Kišnih kapi zamrznutih tačno u trenu kad dodirnu površinu.

Neposredno pred smrt 2003. godine kompozitor Jošimura Hiroši napisao je knjigu naslovljenu *Zvona vremena u Edu*.

Jošimura je svojevremeno radio kao dizajner zvuka. Mogao je da izgradi ceo jedan svet od komadića muzike, nekoliko stihova, imena nekog brda, izvora ili reke. U svojoj poslednjoj knjizi Jošimura je opisao Tokio onako

kako bi ga doživeo neko lišen vida: koraci radnika koji se vraćaju kući kroz park Ueno, zveckanje novčića koje ljudi ubacuju u kutije za priloge u hramovima i svetištima, bukači viču na nespretnog zvonara koji nije dobro odzvonio doja no kane, sto osam otkucaja zvona u ponoć nove godine za sto osam ovozemaljskih želja koje kvare ljude.

Grad šoguna nestao je gotovo potpuno, pisao je Jošimura. Ne samo zgrade i vrtovi nego i zvučni pejzaž grada. U *Zvonima vremena* Jošimura luta ogromnim gradom osluškujući ne bi li čuo zvuke koji se nisu promenili za petsto godina. Neki su isuviše tanani za Tokio u XXI veku – zvuk lotosa koji se otvaraju u zoru. *Mnoštvo sveta okupljalo se svakog leta da osluškuje otvaranje pupoljaka na jezeru Šinobazu. Možemo li uopšte da zamislimo koliko su osetljivi bili ti ljudi tada?* Neki zvuci starog Eda ipak su preživeli: povici prodavaca koji nude svoju robu na pijacama, zveckanje staklenih zvončića za vetar koji se svakog jula voze kroz grad na zaprežnim kolima i zvonjava zvona koja odbrojavaju vreme.

Jošimura je verovao da je suština hramskih zvona podjednako u njihovom muku kao i u njihovoj zvonjavi. I da kad zazvoni, zvono ispija sav život oko sebe.

Šoguna više nema, ali i sad možete da čujete isto ono što je čuo on, piše Jošimura. *Ton zvona se otvara upolje. Zvuk sadrži kretanje kroz vreme.*

Rešila sam da pođem Jošimurininim stopama i potražim ono što je preostalo od njegovog izgubljenog grada. Neću da se vozim ekspresnim izdignutim trasama ni linijom Jamanote, koja kruži srcem grada, nego ću poći kroz one delove gde se čuju zvona, prateći one krugove s mape koje kao da su napravile kišne kapi padajući u jezerce. Vetrovi

umeju da odnesu bruhanje zvona daleko preko Tokijskog zaliva, a kiša da ih utiša kao da nikad nisu ni zazvonila.

Svaki krug ima bezbroj ishodišnih tačaka. Pravac mojih šetnji će se menjati, baš kao što one kružnice na mapi mogu da se menjaju. Postoje granice, ali one nisu nepromenljive.

Kacudi Daibo bio je čuven, iako ja godinama nisam znala koliko čuven, po kafi koju je pravio i, naročito, po tome kako ju je sipao. Puštao je da na fino samlevenu kafu kane jedna kap vode, pa dve, pa tri, i naposljetku je curkao svetlucavi lanac kapi.

Daibova crna kosa bila je postrižena kao kod monaha. Svakoga dana bio je obučen u blistavobelu košulju, crne pantalone i crnu kecelju, uniformu koja se nikada nije menjala i koja je podsećala na odoru nekog askete. Imao je lepe crne oči i modru mrlju na donjoj usni, možda nekakav mladež. Bio je sitan čovek, ali ne i kada je stajao za svojim šankom.

Daibov kafe niko nije pronašao slučajno. Morali ste da znate da je tu pre nego što biste pošli uzanim stepenicama. Prostorija je bila mala, svega dvadeset mesta, uzani pravougaonik kakav Japanci zovu jeguljino гнездо.

Tokio je grad koji nikada ne miruje, u kome se sve menja i premešta, ali ne i Daibov kafe – on je uvek isti.

Bio je to mali kafe na spratu, iznad restorana u kome se služio ramen*. Restorančić je zatim pretvoren u garderobu za ostavljanje prtljaga. Pre restorana je tu bio butik. Na spratu iznad kafea nalazila se prodavnica mačeva. Na gornjem spratu je neko, čini mi se, prodavao necuke: sićušne figurice ljudi, životinja i stvorenja iz mašte izrezbarene od drveta ili kosti. Onda su se vlasnici svih tih drugih lokala odselili ili penzionisali i čitava zgrada se ispraznila. Ostao je samo Daibo. Daibo nikad nije odlazio, osim na tri dana svakog avgusta, kad je putovao na sever, u planine Kitakami u prefekturi Ivate, odakle je bio rodom.

S jednog kraja prostorije na drugi pružao se grubi šank od borovine koju je Daibo doneo s pilane gde se, rekao je, samo razvlačila.

Daibo je svakog jutra pržio sirovu kafu. Pootvarao bi prozore i miris je lebdeo niz Ulicu Aojama, pa čak i sve do raskrsnice Omotesando. I leti i zimi, u proleće i u jesen. Zrnevlje je čegrtalo kao dečja igračka za prizivanje kiše, kao loptice s brojevima u bubnju za loto. Preko tog čegrtanja lebdeo je džez, koji je Daibo voleo. Muzika bi utihnula, zaglušena sirenama, hukom saobraćaja, kišom, prodornim cvrčanjem cvrčaka – pa se vratila kao da nikad nije ni bila ućutkana.

Daibo je jednom rukom vrteo valjak za prženje u koji je stajalo kilogram zrna kafe, a u drugoj je držao knjigu, koju je spuštao da pocrnelom bambusovom kašikom proveri je li kafa pržena. Onda bi ponovo podizao tom u mekom povezu i nastavljao da čita.

---

* Vrsta japanske supe s rezancima. Postoje brojne varijacije, s raznim vrstama supe kao osnovom i dodatkom soja-sosa, misa, karija, povrća, algi, plodova mora i drugog. (Prim. prev.)

日比谷

Hibija

U Hibiji se nalaze relikti svih razdoblja tokijske istorije – stabla za koja kažu da su stara koliko i sam grad, deo nasipa na kome je bio podignut zamak, orkestarski podijum u prvobitnom parku, bronzani vodoskok...

Edvard Sajdenstiker

Hibija

Noć i grad kuljaju u sobu.

Severno krilo hotela otvara se na blok kancelarijskih zgrada u četvrti Otemači. Preko puta mog prozora slepi zid od asfalta pa do neba, a iza njega stakleni zidovi jedan za drugim, uspravno postavljena ravan izdelfjena na četvrtaste ili pravougaone panele; u svakom okviru po jedna ljudska prilika, u ponekom po dve ili tri. Tamo gde su prozori bili prazni, moglo se gledati u njihov sjaj i zgrade zbijene naspram hotela mogle su biti i televizijski ekrani, samo što se na njima nisu prikazivale sitne drame, nego su oni motrili mene kako gledam napolje, mene s jednom rukom na roletni.

Prešla sam u drugo krilo. Nova soba bila je okrenuta ka Hibiji i šancu Vadakuri, jednom u lavirintu vodenih šančeva koji opasuju carsku palatu. Umesto deset hiljada prozora, ogromni kameni blokovi bez maltera uzidani u staru utvrdu.

Grad je iščezao. Nalazila sam se gotovo u srcu spirale šančeva oko carskog dvora, ali je nisam mogla videti.

* * *

„Zanima te, znači, vreme“, rekao je Artur. Sedeli smo za Daibovim dugačkim šankom i pili kafu s mlekom iz čajnih činijica. Artur je Amerikanac, prevodilac, piše knjige na japanskom. „Dakle, prvobitna reč za prostor-vreme glasi kan.“

Prelistavala sam svoj rečnik, napregnuto se mršteći. „... Šta je sa điku?“

Artur se osmehnuo. „To je samo *zvanična* reč. Ja zvaničnu reč uzmem, seciram, rastavim. Ako ti pronađeš nešto dobro i prva iskopaš reč, pobeđuješ.“

Dok engleski za vreme ima samo jednu reč, japanski ih ima mnoštvo. Neke potiču iz drevne kineske književnosti – uto, seiso, koin. Iz sanskrita je japanski pozajmio reč kojom se izražava ogromnost, eoni koji se protežu van svih granica mašte, ka večnosti: ko. Takođe i reč za najsićušniji delić vremena: sejsuna – čestica trenutka. Iz engleskog je japanski preuzeo tajmu. Tajmu se koristi za štoperice i utrke.

„Na Zapadu mi shvatamo vreme kao kretanje napred“, kaže mi Artur, „kao nešto apstraktno što stupa ka nekakvom kraju o kome ništa ne znamo i koji ne vidimo. Samo ne bi trebalo da zaboraviš da je japansko vreme ispriповeđano u životinjama, u Zodijaku. Japanci su nekada vreme videli kao *stvorenje*.“

„Ne znam tu priču.“

„Ne znaš za Zodijak? Nisi čula za Veliku trku?* Ovako ide. 'Jednom davno, davno Buda je pozvao sve životinje

---

* Legenda je kineskog porekla i ima mnogo varijanti (u nekima je životinje sazvao kineski car, a ne Buda), ali suština priče je u tome da su se životinje utrkivale i da su im godine redom dodeljivane prema redosledu kojim su stizale na cilj trke. (Prim. prev.)

koje postoje na svetu da dođu kod njega pre nego što napusti ovozemaljski život i stupi u nirvanu, ali samo se dvanaest životinja potrudilo da se pojavi – miš, zmaj, majmun, vo, zmija, petao, tigar, konj, pas, zec, ovca i svinja. Da im zahvali, Buda je podelio vreme na cikluse od po dvanaest godina. Zatim je svakoj životinji dodelio da bude čuvar po jedne godine u ciklusu.’ Ljudi ovde još osećaju tu povezanost sa Zodijakom. Godina kad si rođen određuje ko si. Ja sam rođen 1967, u godini ovce.“

Artur je dobacio nešto što nisam razumela Daibu na suprotnom kraju šanka. Daibo se nasmejao.

„Merenje vremena Zodijakom odgovara na pitanje zašto ne postoji godina mačke. Miš nije probudio mačku na vreme, pa mačka nije stigla kod Bude. Zbog toga su sad miš i mačka takvi neprijatelji. Zašto je prva godina u ciklusu posvećena mišu? Zato što se ušunjao na volovski papak i iskočio da pozdravi Budu prvi, pre nego što je to uspelo volu. Svaka životinja ima svoj identitet i stvarnost koja uz taj identitet ide. Ne zaboravi da je za Japance u davnini miš bio životinja koja živi u kuhinji, a ne u slikovnici. Na starim japanskim satovima svaki broj je bio povezan sa životinjom. I svi znaju da priče o duhovima počinju: *Bio je čas krave...*“

„Čas krave’...!?“

„Tri izjutra. Gluvo doba noći. Kad duhovi izlaze u svet.“

Artur je dovršio kafu. Onda je otišao do kraja bara, zastao pored stočića s telefonom, pa se naklonio Daibu. Pošto su se vrata zatvorila za njim, videla sam ga kroz staklo kako nabacuje ranac na ramena i sjuruje se niz uzane stepenice.

Kasnio je.

Daibo je počeo da me prepoznaje. Pošto sam provela u Japanu već nekoliko meseci, konačno smo mogli i da razgovaramo. Deklamovala sam dijaloge iz *Berlicovog* jezičkog priručnika za putnike. Kad ne bih znala neku reč, pribegavala sam pantomimi da objasnim šta želim.

Između rečenica su uvek trajale duge pauze dok sam ja prelistavala priručnik. Neke bi potrajale i po minut. Daibo je čekao s druge strane šanka, neužurban, bez nestrpljenja.

Daibo je sporst voleo. Jednom je napisao da bi voleo da mu gosti zaspavaju dok im on kuva kafu. Rođen je u Ivateu, na krajnjem severu Honšua: u snežnoj zemlji. Svejedno, iako nije bio iz Tokija, Tokio je od njega stvorio to što je bio, govorio je Daibo.

Engleski pesnik Džejms Kirkap, koji je živio u Tokiju u vreme prvih ovde održanih Olimpijskih igara 1964. godine, pisao je da su kafei „način života tokijskih studenata, koji u njima uče, pišu pisma, telefoniraju, pa čak i spavaju“. Tokijski kafei su bili kao londonski klubovi u doba doktora Džonsona, samo ste morali da pazite na „lažnjake, i Japance i zapadnjake“, koji vrlo savesno pišu pesme ili „planiraju 'smele' izložbe“. Što je prilično nefer zamerka kad se ima u vidu da potiče od jednog pesnika.

Daibo je dorastao do punoletstva u jednom od tih džez kafea iz šezdesetih godina, kad su po svojoj tihoj

---

zamračenosti kafei počeli da podsećaju na hramove. Daibov kafe, mada je posedovao mir i svedenost nekakvog zen hrama, imao je izvesnu velikodušnu atmosferu praštanja. Kod Daiba nije bilo nimalo one sudijske strogosti kao kod majstora za kafu u legendarnom *Kafe de l'Ambru* u Ginzi. Za tog čoveka se pričalo da je bez ikakvog upozorenja izbacivao iz kafea svakoga ko se drzne da uz sveti napitak zatraži mleko ili šećer.

Kafei su, pisao je Kirkap, jedna od retkih demokratskih institucija u Japanu, zato što su otvoreni za sve. U Daibovom kafeu neki slavni slikar može da sedi pored srednjoškolke koja je pobjegla od kuće, dirigent Seidi Oza-va pored plesačice flamenka, direktor marketinške firme pored prodavca s buvljaka. Daibo je svakog isto usluživao.

Gosti već ionako moraju stvarno da se potrude da pronađu njegov kafe, govorio je Daibo, a široki bulevar Aojama dole ispod kafea bio je sam po sebi dovoljan haos. Neka se čovek popne uz njegove uzane stepenice, sedne i skine oklop koji je gradio čitave nedelje, ili čak čitavog života.

Ako ih pustiš na miru i napraviš im valjanu kafu, govorio je Daibo, ljudi će se polako, blago, vratiti onome što zaista jesu.

日本橋

Nihonbaši

Za sve vreme vladavine Tokugava Nihonbaši je bio nulta tačka od koje su se merila sva rastojanja u carstvu i kroz Nihonbaši su prolazile sve zvanične povorke koje su dolazile na dvor šogunâ ili s njega odlazile.

Teodor Bestor

Nihonbaši: nulta tačka

Duže od dve stotine godina prvo zvono koje je obeležavalo vreme oglašavalo se u zatvoru dinastije šoguna Tokugava. Po tri udarca dvanaest puta na dan.

Sat i zatvor bili su jedno.

„Gubilište je bilo tamo“, pokazao mi je čuvar kompleksa. Na sebi je imao roze majicu ispod izbledeleg crnog kombinezona. „Zatvor se pružao sve do one osnovne škole tamo.“ Nosio je avijatičarske naočari za sunce, a kosu gelom ulepljenu u irokez frizuru, kao kod zvezda džej-popa.

Zatvor Kodenmačo reinkarnirao se kao dečje igralište. Zemlja je posuta šljunkom izdrobljenim u tamnosiva zrna i srebrnastu prašinu. Prostor je ostavljao utisak antiseptične čistoće, kao da je spaljen, kauterizovan. Sve je bilo jednobojno osim metalnih lestvica tobogana – one su bile ofarbane jarkocrveno.

Samo zvono još visi na gornjem spratu kule od bleđutih cigala, sazidane u stilu tejkana, ili carske krune, u

četvrtoj deceniji XX veka. Bronzano zvono je udaljeno, nedohvatljivo. Oko njega se skupčao zmaj.

Park je zaudarao na pregrejan asfalt, prašinu i kišu. Nekoliko kancelarijskih službenika šćućurilo se uz zaštitnu ogradu oko gradilišta nedaleko od školske ograde i pušilo. Uz podnožje zvonika spavao je neki beskućnik. Dok sam ga gledala, okrenuo se u snu i privukao kolena uz bradu, kao dete. Iza njega su rasla dva bora i nekoliko juka u lejama poduprtim kamenjem mutne boje. Dalje iza nalazilo se neobrađeno kamenje s urezanim kaligrafskim znacima i jedan obelisk ograđen lancima.

Pitala sam čuvara kompleksa šta piše na kamenju.

„Ne bih znao“, odgovorio je. „Nimalo me ne zanima.“ Okrenuo se i nastavio da mete opuške, suvo lišće, razno đubre. Metla je ostavljala zavijutke u svetloj prašini: krug, nulu, opcrtanu unatraške. Čuvar kompleksa je bio potpuno opkoljen tim zavijucima sličnim ensoima u zenu, tim još malo pa potpunim krugovima koji predstavljaju prazninu svega.

Jedan službenik u košulji i odelu prišao je betonskom paviljonu i tiho rekao nekoliko reči spavaču, koji se polako probudio.

Pored dečje penjalice nalazilo se nekoliko životinja na oprugama, za ljuljanje: panda, koala, nekakvo crveno stvorenje koje je postajalo nevidljivo ako se zagledate pravo u njega.

Kad sam ponovo pogledala ka zvonu, beskućnik se bio odmakao od zvonika i vezivao je svoj imetak na drvena kolica, koja je pokrio svetloplavom ceradom. Onda se upeo svom težinom da povuče ručicu kolica i odvuкао sve zajedno ka Daj-Anrakuđiju, hramu osnovanom oko 1870,

„da teši duše“ desetina hiljada pogubljenih u Kodenmaču otkako je sagrađen oko 1610. pa do 1875. kada je zatvoren.

Službenik je bacio cigaretu i zgazio je da je ugasi. Naslonio se na jedan stub zvonika i sklopio oči.

Zatvor je bio stariji od šogunata Tokugava, a i nadživeo ga je. Duže od dvesta godina u Kodenmaču se nalazio gradski zatvor, u kome su robijali džeparoši, piromani i ubice, podbunjivači, kockari i otpadnici. Presude nisu podlegale žalbama, a smrtne kazne izvršavane su smesta. Jedan zatvorenik opisuje atmosferu koja je u zatvoru vladala kao „sličnu ratnom dobu – očajni ljudi podbadaju se međusobno i uče da se smeju kobi u lice“.

Edo je imao dva javna gubilišta, jedno kod severnih, jedno kod južnih gradskih vrata. Kako je grad rastao, tako su gubilišta premeštana sve dalje upolje, prateći pomeranje granica grada: iz Šibagučija u Šinagavu, a onda u Suzugamori na jugu; na severu iz Asakusabašija u Kocukaparu, na istočnoj obali Sumide. Kodenmačo, međutim, zidinama opasan grad unutar grada, ostajao je gde je i bio. Ispred Velikih vrata zločinci su bičevani, iza njih su osuđenici tetovirani, ili su čekali presudu, izgnanstvo na neko od kažnjeničkih ostrva na jugu ili smrt.

Javno kažnjavanje u Japanu pod vladavinom Tokugava, pisao je Danijel Bocman, bilo je jedan oblik popularnog pozorišta. „Postavljanje zastrašujuće predstave bilo je bitnije od nanošenja bola konkretnom prestupniku.“ Šogunat je, međutim, pazio da pogubljenja na otvorenom priređuje samo u slučaju najgorih zločina, da se svetina ne bi sažalila na osuđene i podigla bunu.

Godine 1876, osam godina pošto je poslednji Tokugava napustio grad, zatvor je premešten zapadnije, u Ičigavu, ali čak i kada zatvora tu više nije bilo, Kodenmačo su smatrali nečistim. Verovalo se da je i samu zemlju zagadio kegare, nečist duha kao posledica zločina i prolivene krvi.

Japanska književnica Šigure Hasegava odrasla je nedaleko od četvrti Kodenmačo, u dometu zvuka njenih kovačnica i mirisa prženih morskih puževa i kamelijinog ulja iz radnjica. U svojim memoarima zabeležila je kako se verovalo da je zatvor pogano mesto, za šta je ona smatrala da nije pošteno, jer „gore su bili zatvoreni nevini ljudi, isto kao i krivi“. Kad je 1875. kazamat zatvoren, zgrade su porušene, a Šigureinom ocu je ponuđen deo zemljišta na kome su se nalazile, ali je on odbio. *Ne dolazi u obzir. Ya da kara, na.* A on nije bio slabić, piše Šigure Hasegava: bio je samuraj, nosio je mač i čuvao je zamak Edo onih meseci pošto je šogun otišao i u carevoj novoj prestonici je manje-više vladalo bezakonje. Pri svemu tome, ni za kakvu novčanu dobit nije bio spreman da prevaziđe svoju odbojnost prema tom mestu.

Šigureina majka ga je molila da razmisli još jednom – mogli bismo da posedujemo čitavo bogatstvo u zemljištu! – ali je on ostao nepokolebljiv. „Slušao sam krike ljudi koje su tamo mučili, mučili ni zbog čega. I ljudi pred pogubljenje. Gledao sam kako jednog za kosu odvlače na gubilište. Borio se da pobegne. Čak i pošto su mu odsekli glavu, ruke su mu ostale vezane na leđima, a telo se trzalo, iako je bio mrtav. Neću ništa da imam s tim mestom.“

„Jeste li došli ovamo zato što ste hrišćanka?“, pitao me je sveštenik Nakajama. „Uvek znam kad je neko od hrišćana

navraćao. Ostave bele ljiljane za jezuitu koji je mučen i pogubljen ovde u zatvoru.“

„Ja sam u potrazi za zvonima koja su obeležavala vreme.“

„Ah.“ Sveštenik se osvrnuo prema zvoniku. „Nekad je to zvono bilo u zamku, ali su ga premestili u zatvor jer je nerviralo šoguna. Sad zvonimo samo za novogodišnju noć. Ne zvuči više baš najbolje. Iako što više puta odzvonite, zvuči sve bolje.“

Svešteniku Hirojukiju Nakajami osamdesetak je godina, a u Daj-Anrakuđiju živeo je od četrnaeste, kada mu se porodica doselila u Tokio iz Kjota.

Dvorište hrama je kao jezerce zaostalo posle oseke, puno predmeta donesenih iz drugih hramova, s drugih mesta, iz drugih vremena.

Uglačani crni kamen, za koji se misli da je bio svetinja Ainua, domorodačkog naroda Japana. U kamenu su okamenjeni ostaci jedne zmije. Bolesni dolaze da pređu dlanovima preko trouglaste zmijske glave i krljušti, moleći se za isceljenje. Fosil je savijen kao bič ili kao slovo nekog nepoznatog alfabeta.

Drveni lik boginje književnosti i muzike, osmoruke Benzaiten.* Boginja ima oči od emajla i lice potamnelo od dima; doneta je u Daj-Anrakuđi krajem XIX veka, za vreme obnove pod carem Meiđijem, kad su širom Japana budistički hramovi pljačkani i rušeni.

„Ova Benzaiten je stara hiljadu godina. Izrađena je za ženu-ratnicu jednog šoguna.“ Nakajama se osmehnuo.

---

* Benzaiten je japanska varijacija hinduističke boginje Sarasvati, koja pripada vrhovnom ženskom trojstvu, pratiljama vrhovnog muškog trojstva. Osim muzike i drugih umetnosti, Sarasvati je i boginja znanja. Japanska varijanta dobila je, uz patronat nad umetnostima, ulogu boginje zaštitnice i boginje sreće. (Prim. prev.)

„Četiri boginjine ruke nedavno su popravljene – svaka je koštala dvanaest miliona jena! – a kad su se zanatlije latile posla, vrat se zaklatio. Rezbar je odvojio glavu i pronašao u njoj sićušni primerak Sutre o zlatnoj svetlosti. Kad su razmotali svitak, pokazalo se da je dug dvadeset pet metara. Još *devet* takvih sutri je bilo u boginji.“ Nakajama je podigao palac. „Evo ovolicki je svitak bio.“

Sutra o zlatnoj svetlosti nazvana je po svom desetom poglavlju, u kome bodisatva sanja zlatni doboš, koji „obasja nebo kao sunčev kolut“. Pojavljuje se zatim jedan sveti čovek koji udara u bubanj, pozivajući one koji ga čuju da se pokaju. Vladar koji prepíše ovu sutru obezbedio je sebi napredak, a svojoj zemlji da uživa u miru i bogatstvu, bez bolesti i katastrofa dokle god on vlada njome. U srednjovekovnom Japanu prepise Sutre o zlatnoj svetlosti krili su u tavanici da štiti kuću od groma i zle sreće.

Drveni kip boginje Benzaiten ima sopstveno majušno crveno-zlatno svetilište odmah pored Daj-Anrakua, a preko puta mesta gde su osuđenici pogubljeni. Svetilište ima oblik mesečevih vrata* – gotovo da i nema nikakve građevine, čitavo svetilište čine ta vrata, unutar kojih je mračno, samo trepere električne sveće, pri čijoj se svetlosti presijavaju zlatni listići na Benzaiteninim papučicama, šljokice na njenim haljinama, oči zmaja na njenom prsnom oklopu, vočka u jednoj od njenih osam ruku. Boginjine oči se sjaje odražavajući svu svetlost koliko je uopšte ima u svetilištu.

„Boja zemlje blizu bunara bila je drugačija“, priča sveštenik Nakajama. „Tamnija.“

* Kružni ulaz u kineske vrtove. U Japanu su preuzeti iz Kine. (Prim. prev.)

Tu su dželati nekad prali odsečene glave pre nego što će ih pobosti na kolje nad severnim i južnim gradskim vratima. Bunar je korišten do 1964. Nakajama je gledao kad su i okno bunara i kameni obzid oko njega zapečaćeni.

Sedeli smo na podu u sobi iza hrama i pili čaj iz Kjota. Nakajama mi je rekao da bi mogao da skuva i kafu, ali „potrajalo bi ceo sat da ispržim zrna“. Izvinjavao se.

Prostorija je bila prazna izuzev niskog stola od crvenog laka, jednog svitka i ploče za igru go izrađene od nekog svetlog drveta. Svetlost je prosijavala kroz papirne paravane.

„Jedan sveštenik je 1875. godine prošao blizu starog zatvora Tokugava u Kodenmaču. Zatvorenici su upravo bili premešteni u Jocuju i zatvorske zgrade su sad korištene kao magacin za hranu.

I tačno na onom mestu gde je osuđenima odsecana glava, sveštenik je video kako se izdiže fosfor.“

„Fosfor...?“

„Veruje se da se fosfor izdiže iz duša mrtvih.“

Nakajama je sedeo nepomičan kao tamo u glavnoj dvorani hrama drveni kip Koba Daišija, monaha koji je osnovao šingonističku sektu budizma. Nakajami nije bilo nimalo neudobno da sedi u položaju seiza, nogu podvijenih ispod sebe, dok sam se ja bezuspešno trudila da se ne migoljim. Kolena su mi se ukočila, a listovi i skočni zglobovi me boleli. Sedeli smo već duže od dva sata.

„Da li je svešteniku neko od porodice bio zatvoren u Kodenmaču? Je li imao ikakve veze s nekim u zatvoru?“

„Bio je to samo običan sveštenik, iz nekog hrama blizu Azabua i Ropongija. Slučajno je naišao i ugledao taj čudan sjaj o kome vam pričam. Nije imao veze ni sa kim ko je ovde pogubljen.“

Pitala sam ne misli li Nakajama da je ono što je sveštenik video bio zapravo odraz duševnog potresa zbog toga što se stari poredak promenio posle dvesta pedeset godina i odjednom je svako smeo da govori o onome što se dešavalo u zatvoru.

Nakajama je malo zastao. „Ljudi danas čak i ne razumeju šta znači fosfor kad gori. Videti fosfor kako gori – to je naročita veština, isto kao i čitanje s dlana – iako neki još razumeju šta je napisano na dlanu, sada ih je vrlo, vrlo malo.“

Mrak u Tokiju pre sto pedeset godina, onih poslednjih godina pre nego što je uvedeno električno osvetljenje: grad je noću bio sasvim crn. U zaslepljujućoj svetlosti koju u XXI veku isijavaju automobilski farovi, ulično osvetljenje, LED rasveta, vertikalne neonske reklame, halogenske sijalice – ako bi fosfor i uzlebdeo iz asfalta, niko to ne bi primetio.

Sveštenik je otišao u obližnji restoran i zamolio dva čoveka koja je tamo sreo da prilože novac da bi se osnovao hram. Nakajama se osmehnuo. „Jedan je bio Kihadžiro Okura, drugi Zendiro Jasuda.“

I Okura i Jasuda izgradili su poslovna carstva koja se ubrajaju među prve zajbacue, uticajne poslovne konglomerate koji su vladali japanskom industrijom pre Drugog svetskog rata. Osnivač Daj-Anrakua ili je imao sreće ili je bio lukav, ili oboje.

„Mislite, znači, da je taj sveštenik stvarno nešto video?“

Nakajama je premetao brojanice namotane oko zgloba. „Nisam bio tamo. Ne bih umeo da vam kažem.“

Škola preko puta uskoro će biti porušena, kazao mi je Nakajama. U četvrti više nema dovoljno dece da se učionice popune. Umesto nje će biti podignut starački dom.

Za vreme renoviranja radnici su na gradilištu otkopali temelje starog zatvora. Nakajama je želeo da se oni uvrste u Uneskovo Svetsko nasleđe.

„Još može da se vidi odakle su zatvorenici dobijali vodu za piće i njihovi majušni prostori za spavanje. Može da se vidi kuhinja iz koje su ih hranili i mesto gde su se kupali – kad su imali prilike da se okupaju. Osuđenici su uvek pogubljavani na istom mestu, ono nikad nije premešteno. Želeo sam da se ta veza između sadašnjeg i tadašnjeg vremena sačuva.“

Pošto su ruševine otkopane, građevinska firma ne samo da je ostala pri tome da se starački dom podigne nego je i nastojala da se radovi ubrzaju.

„Otišao sam u gradsku vladu da molim da se ostaci zatvora sačuvaju, ali su mi tamo rekli da nije u njihovoj moći da zaštite to što je ostalo, da je to na upravi te gradske četvrti. Arheolozi su došli da pogledaju ruševine i dvojica nobelovaca su podržala zahtev za zaštitu, ali kad je uprava održala glasanje, rezultat je bio četrdeset prema jedan za starački dom.“

Nakajama je bio taj koji je jedini glasao protiv.

„Niste imali nikakvih izgleda!“, rekla sam, pitajući se kako se na japanskom kaže „strahovit gubitak“. U japanskom postoji mnogo reči za poraz, mada ne toliko koliko za vreme. Važno je kako ste poraženi i koliko puta.

„Da“, rekao je Nakajama. „Kad pogledate u te ruševine, mogli ste jednim pogledom da razumete kako su tu ljudi živeli!“

„Žao mi je.“

„Prikupio sam potpise za peticiju, pa je uprava četvrti odlučila da se sačuvaju kameni zidovi. Moći ćete da ih vidite kroz stakleni pod.“

„Kako vam je uspjelo da uprava pristane na to?“, pitala sam, misleći na onaj ishod glasanja od četrdeset protiv samog Nakajame.

Izgledao je zadovoljan sobom. „Predsednik je želeo, stvarno jako želeo, da se penzionise s određenim statusom, s izvesnim počastima. Da je uložena *samo jedna žalba* protiv njega, ostao bi bez njih.“

Pogledala sam preko lakiranog stola u Nakajamu.

„Samo jedna žalba?“

Nakajama je klimnuo glavom. Prešla sam pogledom s njegovog lica na tablu za go u uglu i pomislila da je to nešto najljepše što sam videla u Japanu ili uopšte igde na svetu: stroga, a oblivena sjajem. Go je strateška igra u kojoj je cilj da svojim kamičcima opkolite neprijateljeve.

„Ne bih se usudila da igram protiv vas“, rekla sam.

„Ta tabla je suviše dobra da se na njoj igra“, slegnuo je Nakajama ramenima. I dalje se smešio. Gotovo mi je došlo žao starog predsednika uprave četvrti.

„Igrate na njoj samo u snu, dakle.“

„Šteta što nismo uspjeli da sačuvamo stari zatvor. Mogli biste da vidite kako je to bilo početkom XVII veka. Goreo je u požaru dvanaest puta i svaki put ponovo podizan tačno onakav kakav je i bio, prema nacrtima.“

„Požari...“ Pomislila sam na stražare, zidine, katance. „Ljudi koji su bili zatvoreni, jesu li...?“

Nakajama se više nije osmehivao. „Kad bi grad zahvatio požar, tamničari su otvarali vrata i puštali sve zatvorenike napolje. Pošto bi požar bio ugašen, zatvorenici su imali tri dana da se vrate.“

Podigla sam obrve.